

YOKSULLUK VE ŞİDDET GERİLİMİNDE İNSAN HAKLARI

Nasır NİRAY

Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Profesör Dr.

HUMAN RIGHTS WITHIN THE TENSION OF POVERTY AND VIOLENCE

Abstract: Poverty continues to be a common concern, not only in less developed and developing countries but also in developed countries. In dealing with poverty, United Nations and World Bank have been making intense efforts to develop various measures through their scientific researches and reports carried out on international platforms.

Economic and social depression in the process of impoverishment destroys overall balance of the society; and manners damaging public order in an almost violent way are shown and as an inevitable consequence of this, human rights are violated in every aspect.

In this study, the concept of poverty, the efforts of dealing with poverty throughout the world and the measures developed on international platforms are handled. Besides, taking the concept of violence into account, the issue of human rights under the tension of poverty and violence is investigated.

Keywords: Poverty, Violence, Human Rights

I. GİRİŞ

Sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların değil, aynı zamanda gelişmiş toplumların da ortak sorunu olan yoksulluk, BM ve Dünya Bankası gibi kuruluşların da çabalarıyla uluslararası düzeyde anlam kazanmıştır. Yoksullukla mücadele konusunda uluslararası platformlarda geliştirilen önlemler, bilimsel araştırma ve raporlar konuya verilen önemi göstermektedir.

Yoksulluk olgusu ile şiddet arasında yakın bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yoksullaşma sürecinde toplumun tüm dengesi sarsılmakta, kişilerin maddi ve manevi değerlerinde değişimler olmakta, toplum düzenini bozucu davranışlar sergilenebilmekte ve hatta bu davranışlar şiddet boyutuna kadar varabilmektedir. Yoksulluk ve şiddetin olduğu ortamlarda ise insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle yoksulluk olgusu, mutlak ve göreceli yoksulluk tanımı, yoksulluğun nedenleri, dünyada yoksullukla mücadele çabaları ve uluslararası platformlarda geliştirilen önlemler ile şiddet olgusu üzerinde durulacak, daha sonra da yoksulluk ve şiddet geriliminde insan hakları konusu incelenecektir.

YOKSULLUK VE ŞİDDET GERİLİMİNDE İNSAN HAKLARI

Özet: Yoksulluk, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların değil, aynı zamanda gelişmiş toplumların da ortak sorunu olmaya devam etmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, uluslararası platformlarda gerçekleştirdikleri bilimsel araştırma ve raporlarla, çeşitli önlemler geliştirme konusunda yoğun çaba göstermektedirler.

Yoksullaşma sürecinde yaşanan ekonomik ve sosyal bunalm, toplumun tüm dengesini sarsmakta, şiddet boyutuna kadar varabilen toplum düzenini bozucu davranışlar sergilenmekte ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da insan hakları her açıdan tahrip olmaktadır.

Bu çalışmada yoksulluk olgusu, dünyada yoksullukla mücadele çabaları ve uluslararası platformlarda geliştirilen önlemler üzerinde durulmuş, şiddet olgusuyla da bağlantı kurularak, yoksulluk ve şiddet geriliminde insan hakları konusu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Şiddet, İnsan Hakları.

II. YOKSULLUK OLGUSU

Toplumdaki gelir dağılımındaki eşitsizliklerin bir sonucu olan yoksulluk, insanlık tarihi boyunca çözüme kavuşturulması gereken önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu konuda uzun zamandır süre gelen bir literatür olmasına ve istatistiksel verilerin de kullanıldığı bilimsel araştırmalar yapılmasına rağmen, yoksulluk bizimle birlikte yaşamaya devam etmektedir.

Yoksulluk yeni bir olgu değildir. 1899'da Charles Booth, Londra'lıların üçte birinin korkunç bir yoksulluk içinde yaşadığını gösteren bir çalışma yayınlamıştı. Sonuç, kamuoyunda yaşanan bir şaşkınlıktı. O dönemlerde, dünyanın en zengin ülkesi olan İngiltere'de, devasa bir imparatorluğun merkezi olan bir kentte, yoksulluk nasıl bu kadar yaygın olabilirdi [1]?

Booth, çalışan kesimin yaşam koşullarını ve yoksulluk boyutunu araştırma çalışmalarını başlatan İngiliz armatördür. Çalışmalarını ilk kez kendi çalışanlarına uygulamıştır. Çalışma üç önemli aşamadan geçirilmiştir:

a- Çalışanların konut, iş ve kazanç durumları hakkında bilgiler edinilmiş,

b- Çalışanların aileleri ile görüşülmüş,

c- Yoksul aileler birinci dereceden ve ikinci dereceden yoksullar olarak iki sınıfa ayrılmıştır.

Birinci dereceden yoksullar, yaşamlarını devam ettirebilmek için minimum temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak; ikinci dereceden yoksullar, temel gereksinimleri yanında yararlı ya da yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları olarak ayırt edilmişlerdir. Minimum gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınarak, bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir [2].

Sınıf ayrılıkları ve ekonomik açıdan eşitsizlikler genel olarak tüm toplumlarda karşılaşılan durumlardır. Eşitsizlik ortamından kaynaklanarak ortaya çıkan yoksul kesim, önceleri kadercı bir yaklaşım sergileyerek, toplum içinde bulunduğu konumu kabullenmiş ve çözüm arama yoluna gitmemiştir. Çünkü onların anlayışına göre çözüm öteki dünyadadır. Ancak sonraki dönemlerde yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimler sonucu insan hakları kavramı gündeme gelmiş, insanın insan olarak bir değeri olduğu, ırk, dil, din, cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeksizin herkesin eşit haklara sahip olduğu savunulmuştur. Ekonomik gelişmelerle birlikte toplumun dengesinin bozulması ve yoksullaşan bir kesimin varlığı, insanları çözüm arayışına yöneltmiştir.

Tüm toplumların ortak sorunu olan yoksulluk olgusu, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi kuruluşların da çabalarıyla uluslararası düzeyde anlam kazanmıştır. 1980'lerden itibaren Dünya Bankası'nın kaynaklarının büyük bir bölümünü geliştirmekte olan ülkelerin yapısal uyum politikaları için ayırması ve Birleşmiş Milletler'in yoksulluğu dünya çapında en önemli on iki genel sorun arasında sayarak, 1996 yılını "Uluslararası Yoksulluğun Yok edilmesi Yılı" olarak kabul etmesi bunun önemli göstergelerindedir.

Yoksullar kimlerdir? Özellikle şu kategoride olan kişilerin yoksulluk içinde yaşıyor olma olasılıkları yüksektir: İşsizler, yarım zamanlı ya da iş güvenliği olmayan işlerde çalışanlar, yaşlılar, hastalar, özürlüler ve ileri yaştaki emekliler [1].

Bir yandan kent ortamında kurulan yeni sanayi ve hizmet kurumlarının işgücünü istihdam edebilme kapasitesinin yetersizliği, diğer yandan bu işgücünün yeni sektörlerin aradığı niteliklere sahip olmaması gibi nedenlerle, başta kente göç eden nüfus içinden olmak üzere, kent nüfusunun bir bölümü işsiz kalabilmektedir. İşsizliğin neden olduğu gelir kaybı çok önemli bir sorundur. Çünkü düzenli ve yeterli gelir olanağından yoksulluk hem bireyin, hem de bireye bağımlı olan kişilerin toplumda maddi yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli ihtiyaçlarını karşılayamama anlamına

gelmektedir. Ancak işsizlik, sadece bir gelir kaybı değildir. İşsizliğin neden olduğu gelir kaybı, bireyin toplumsal yaşam biçimini etkileyebilecek önemli sorunlardan sadece biridir. Sosyolojik açıdan işsizlik, her şeyden önce, birey-toplum bütünleşmesinde önemli bir bağın, yani iş bağının kopması anlamına gelir ki, organik dayanışmanın egemen olduğu kent yaşamında, bu bağın yerini alabilecek güçlü ve sürekli, başka bir kuramsal bağın meydana getirilmesi olanaksız gözükmektedir [3].

Konumuz açısından işsizliğin önemi, gelir kaybına neden olması ve yoksulluk olgusunu ortaya çıkarmasıdır. İşsizliğin yaygınlaşması, gelir dağılımında dengesizliklere ve yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk, her gün onu yaşayan için, bölünemeyen bir bütündür. Yoksulluk deyimi sadece bir gelir azlığı, temel hizmetlerden mahrum olma değildir. Aynı zamanda, alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır. Bu bütünlük hem mekansal düzeyde, hem de bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını yaratmaktadır [4].

Toplumsal açıdan bir değerlendirme yapmak gerekirse birçok hizmetten yoksun kalan yoksullar, toplumdaki değişimlere uyum gösterememekte ve dışlanma korkusuyla karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin hakim olduğu bilgi toplumlarında yoksullara ihtiyaç duyulmamakta ve onlar toplumun dışına itilebilmektedir.

Türkiye kültürel tarihi açısından yoksulluk, bir yaşam standardı veya maddi-ekonomik gösterge olmanın ötesinde bir hissetme yapısına da işaret etmiştir daima. Garip, gariban, garibanlık, öksüz, yetim ve tüyü bitmemiş yetim hakkı gibi sözcükler veya deyişler, yoksulluğu bir yandan acı çekme (Bourdieu'nun kullandığı anlamda) ve yara (Sennett'in kullandığı anlamda) ile diğer yandan da kimsesizlik, çaresizlik, yuvasızlık, dışlanmışlık ile birleştirir. Yoksulluk içinde kıvranan Ardahan'ın Değirmenli köyünde kaz çobanlığı yapan genç bir kız olan Arife'nin yerel bir gazetede yer alan sözlerini şu şekilde aktarabiliriz:

"Ne diyeyim ki, biz kimsenin umurunda değiliz. Ben öğretmen olmayı çok istedim. Ortaokula kadar okudum. Sonrasını okuyamadım parasızlıktan. Şimdi postanede, hastanede bir iş verseler, hiç değilse çalışsam. Ama o da yok. Benim hayatım da anneminki gibi buralarda geçip gidecek. Kimse sesimi duymasa da konuşacağım... Bizi buralarda kara gömüp gittiler. Kimse buralara iş sahası açmıyor. Bir atölye açsalar, köydeki kızlar çobanlık yapacağına dikiş diker. Ama zenginler bizi düşünmüyorlar ki. Onların tuzu kuru. Bir de büyük şehre

göçenlere kötü gözle bakarlar. Siz buraya gelip biraz kalıp gidersiniz. Akşam dörtte hava kararır. Damları tezek kaplı evlerde tıklırız. Kaderimize kahrede kahrede sabahı ederiz. Benim suçum burada doğmak. Belki büyük şehirde doğan ben olsaydım, sen burada kaz güdüyor olurdun, ben seninle konuşmaya gelirdim. Herhalde sen benden daha şanslı doğdun. Ne yapayım bu benim kadersizliğim." Bu sözler yoksul/madun öznenin dışlanmışlık, unutulmuşluk ve çaresizlik hissini anlattığı gibi, kaderine ve kadersizliğine kahretmesinin karar verilemezliğini de ortaya koyuyor [5].

Bu durumda yoksulluğu sadece ekonomik açıdan gelir kaybıyla bağlantılı olarak ele almak yetersiz olur. Yoksulluk olgusunun sosyolojik ve psikolojik boyutunun da önem arz ettiğine dikkat çekmek gerekir.

III. MUTLAK VE GÖRELİ YOKSULLUK TANIMI

Yoksulluğun tanımı yapılırken iki kavram karşımıza çıkmaktadır: Mutlak ve Görelî Yoksulluk.

Mutlak yoksulluk, bir kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirlenen gelir seviyesinin altında kalan kesimi temsil eder. Bu kavramı belirleyen ölçütler bireyin temel ihtiyaçları ve geliridir. Eğer birey, temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir seviyesine sahip değilse, yoksuldur. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri dışında pek çok gelişmiş ülkede, mutlak yoksulluk kavramına yer verilmemektedir. Bunun nedeni ise bu tanımın bazı eksikliklerinin olmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde geçerli olan ve yoksulluk denince ilk akla gelen görelî yoksulluktur. Görelî yoksulluk tanımında çıkış noktası; kültür, örf-adet, ekonomik yapı gibi konularda farklılıklar gösteren toplumların, ihtiyaçlarının da farklı olmasıdır. Ayrıca sosyal bir varlık olan insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan temel ve zorunlu ihtiyaçlarının yanı sıra, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma gibi hakları da vardır.

Gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılan görelî yoksulluk göstergesi, ülke içindeki ortalama gelirin belli oranı altında geliri olanları içerir. Bugün Avrupa Birliği üyesi ülkelerde, görelî yoksulluk seviyesi, ortanca gelirin yüzde ellisinin altındaki geliri kapsamaktadır. Söz konusu ortanca gelir, ulusal gelirin nüfusa bölünmesiyle ortaya çıkan ortalama gelir değil, gelir sıralamasında tam ortada olan gelirdir. Ayrıca görelî yoksulluk seviyesi, gelir dağılımıyla da doğrudan ilişkilidir. Örneğin bugün Fransa'daki görelî yoksulluk oranı, Slovakya'dan daha yüksektir, çünkü ortalama gelirin çok daha düşük olduğu Slovakya'da gelir dağılımı daha adildir. Ama Slovakya'daki ortalama yoksul, Fransa'daki ortalama yoksuldan mutlak olarak daha yoksuldur [6].

19 Aralık 1984 tarihli Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi kararına göre, "Yoksullar maddi, kültürel ve toplumsal kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle, ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir." Bu bağlamda yoksulluk salt gelir eksikliği olarak tanımlanmamış, çok daha geniş olarak kullanılabilir kaynak eksikliğinden hareket edilerek tanımlanmıştır [6].

Yoksulluk kavramının uluslararası platformlarda özgün ve evrensel bir sorun olarak tartışılmasında, Dünya Bankası tarafından hazırlanan 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nun ana temasını yoksulluğun oluşturması bir dönüm noktası olup, çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır. Yoksulluğun küreselleşmiş bilgi üretme kanalları kullanılarak ölçülebilmesi öznel değil, nesnel kriterlerin oluşturulmasını da zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlı "mutlak yoksulluk" kavramı önemli bir göstergedir. Dünya Bankası'nın 1990'daki çalışmasında yer verdiği tanıma göre, hesaplama bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal hesaplamasına dayanılarak (Tıbben normal bir erişkinin yeterli kalori alabilmesi için gerekli kalori 2800-3000, ağır işlerde çalışanlar için ise işin niteliğine göre 3200-3800 k/cal ihtiyacı esas alınmaktadır.) geliştirilmiş ve bu noktadan hareketle günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar Dünya Bankası'nca "mutlak yoksul" olarak tanımlanmıştır [2].

Yoksulluk sınırı için yapılan bu 'mutlak' sınırın ortaya çıkışı beraberinde ülkeden ülkeye değişen 'görelî' bir yoksulluk yaklaşımını da gündeme getirmiş oldu. Ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak geliştirilen 'görelî yoksulluk' tanımına göre, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi, yoksul olanlar için de zorunlu görülen malların kapsamına alınması öngörülmektedir. Dolayısıyla görelî yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini yansıtmayı ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından yardımcıdır [2].

Özetlemek gerekirse, temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar geliri olmayanlar mutlak yoksulluk; toplumun gelişmişlik düzeyine bağlı olarak belirlenen belli bir gelir seviyesinin altında olanlar görelî yoksulluk kavramı kapsamındadırlar. Bu bağlamda diyebiliriz ki, mutlak açıdan yoksul olanlar, aynı zamanda görelî olarak da yoksuldurlar. Ancak görelî yoksulların tümü mutlak yoksul olmayabilir.

IV. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluk konusunda çok sayıda bilimsel araştırma yapılmasına rağmen, yoksulluğun nedenleri konusunda sistemli çalışmalar yapılmamıştır. Ancak bu konunun irdelenmesi, yoksulluğu ortaya çıkaran etkenlerin bulunarak, yoksulluğun azaltılması ya da yok

edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Öncelikle gelir dağılımındaki eşitsizliklerin yoksulluğa neden olduğu söylenebilir. Toplumun bir kesimi zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamazken, başka bir kesim lüks bir hayat sürüyorsa, o toplumda gelir dağılımında dengesizlikler olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Dengesizliklerin doğal sonucu da toplum yapısında yoksulların ortaya çıkmasıdır. Bu iki kavram arasında olumlu bir korelasyon olduğundan söz edilebilir. Yani gelir dağılımındaki eşitsizlikler arttıkça, toplumdaki yoksulluk oranı da artış gösterecektir.

Günümüzün kaçınılmaz bir gerçeği olan küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkileri konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Bazı görüş sahiplerine göre küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumsuz etkilerinin olmadığı savunulurken, karşıt görüşe göre dünya çapında gerçekleştirilen teknolojik gelişmelere her toplumun ayak uyduramaması, o toplumun yoksullaşmasına neden olacaktır.

Yoksulluğun başka bir nedeni olarak cinsiyete dayalı bir ayrımcılık yapılması sayılabilir. Bu tür ayrımların yapıldığı toplumlarda, kadınlar hem eğitim hakkını kullanamamakta, hem de toplumsal işbölümü içinde yer alamamaktadırlar. Dolayısıyla belli bir geliri olmayan kadın nüfusun fazla olması, yoksul sayısının da fazla olması anlamına gelmektedir.

Kır-kent ayrımının yoksulluk ile doğrudan bağlantılı olduğu uluslararası kaynaklarca kabul edilmektedir. Kırdaki insanların daha yoksul olması, üretimin az, iş imkanlarının kısıtlı ve dolayısıyla gelir seviyesinin düşük olmasıyla bağlantılıdır.

Göç olgusu, özellikle Türkiye açısından yoksulluğu ortaya çıkaran nedenlerden biridir. Köyden kente göç eden kesim, iş bulmakta zorlanmakta, hatta işsiz kalabilmektedir. İşsizliğin bireyde meydana getirdiği gelir kaybı da bireyin yoksullaşmasına neden olmaktadır. İşsizliğin yaygınlaşması, hem gelir dağılımının bozulmasına, hem de yoksulluğun yaygınlaşmasına ortam hazırlayacaktır. Yoksullukla mücadele konusunda bu aşamada yapılması gereken istihdamın artırılmasıdır.

Uluslararası platformlarda özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler açısından yoksullaşma nedeni olarak tanımlanan bir başka konu ise, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren 'yolsuzluklar' olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin varlığını sürdürmesine yol açan, ülkenin kısıtlı mali kaynaklarının mevcut gelir dağılımındaki adaletsizlikleri daha da körükleyerek, ülke çapında etik olduğu kadar, ekonomik kayıplara yol açtığı belirlenen yolsuzluklarla mücadelenin, yoksullukla mücadele programları ile ayrılmaz bir bütünlük içinde değerlendirilmesi gerekmektedir [2].

Yoksulluğun nedenleri konusunda Türkiye'de yapılan bir anket sonucuna göre, ankete katılanların yanıtları şu başlıklar altında toplanmaktadır [7]:

- 1-Bozuk düzenin yarattığı olanakları değerlendirememek
- 2- Dürüstlük
- 3- Yönetimde çevresi olmamak
- 4- Yönetimin varsılların elinde olması ve hep onları kayırması
- 5- Az çalışmak ve tembellik
- 6- Bilgisizlik, eğitimsizlik
- 7- Kader, Allah'ın takdiri
- 8- Diğer nedenler

Yoksulluğun bir başka kaynağı toplumun tüketim toplumu olmasıdır. İnsanların üretim imkanlarını artırıcı yönde yapacağı çalışmalar yerine tüketime yönelmesi yoksulluk olgusunu artırıcı yönde ivme kazanmasına neden olmaktadır. Çünkü tüketim toplumu sürdürebilir bir topluma dönüştürülemez ise, üretim gerek hükümet ve gerekse sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmezse toplumsal değerler çöküş sürecine girecek hatta yok olabilecektir.

Yoksulluk kırsal alanlarda kentsel yerlere göre daha şiddetlidir. Çünkü buralarda hem nisbi olarak kişi başına gelir düşüktür, hem tüketim kalıbı dardır, hem de üretim teknolojileri ile iletisimde daha fazla bir geri kalmışlık söz konusudur. Dolayısıyla yoksulluğun buralarda yerleşip yoğunlaşmış olması kaçınılmazdır. Dünya yüzüne yayılmış fakirlerin pek çoğu, toprak bakımından zengin olmayan, tarımsal verimliliğin düşük olduğu, kuraklığın hüküm sürdüğü, her türlü toprak aşınmasına açık ve çevresel bozulmaların yüksek olduğu bölgelerde yaşamaktadır. Kente olan göçler, kentlerin çevresinde yarı kırsal bir yapı oluşturmaktadır. Varoşlar denilen bu bölgeler ne tam kentli, ne tam köylü tanımına girmektedir. Kırsal alandan kentlere olan göçler fakirliği kentlere taşımakta ve kent yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir

Kişi ve grupların kendilerini yoksulluktan kurtarabilme yeteneklerini etkileyen önemli faktörlerden biri de yeterli geliri sağlayan ve yeterli geliri kullanmalarına yol açan kaynaklardan -toprak, orman, balıkçılık- yararlanma haklarıdır. Bazen ulusal iktisadi kalkınmaya büyük ölçüde katkıda bulunan sosyal gruplar bu kalkınmanın yararlarından istifade edememekteyirler zira kaynaklara erişmekten veya kaynakların sahibi olmaktan mahrum bırakılmaktadırlar.

Ayrıca yoksulluğun nedenleri arasına şu faktörleri de ekleyebiliriz:

- Adaletsiz vergi sistemi,
- Yüksek faiz ve rant ekonomisi,
- Doğal afetler,
- Çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması,
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları,
- Miras yoluyla elde edilen gelirler,
- Piyasada tekelleşmenin olması,
- Devlet teşvikleri,
- Enflasyon,
- İşsizlik vs [8].

Yoksulluk her toplumda veya her ülke ekonomisinde tarihsel ve ekonomik nedenleri bakımından farklılık gösterir. Genel olarak az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke ekonomilerinde yoksulluğun boyutları ve şiddeti arasındaki farklılıklar, bu ülkelerde yoksulluğun nedenleri arasındaki farklılıklara bağlı olarak değişim göstermektedir.

Az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun nedenleri;

- Bölgesel, etnik ve siyasal amaçlı savaşlar,
- Hammadde ve malzeme üretimine yönelik üretim yapısından yoksunluk şeklinde maddelendirilebilir.

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri;

- Yoksulluk kısır döngüsü,
- Sermaye birikim modellerindeki değişim ve IMF programları,

- Bozuk gelir dağılımları,
- Tüketici toplum modeli,

Gelişmiş olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri;

- Düşük verimlilik,
- Ayrımcılık olarak sınıflandırabiliriz.

Bu nedenlerin kaynağında gelir dağılımındaki eşitsizlik yatmaktadır. Gelirler arasındaki farkın artması

potansiyel olarak ciddi sosyal ve siyasi yansımalara sahiptir. Yüksek düzeyde bir iktisadi büyümenin ortaya koyduğu faydaların adil bir şekilde dağıtılmasının sağlanması gereklidir.

Bu konuda Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik strateji ve eylem planları oluşturmuştur. Sosyal kalkınma dünya zirvesi tarafından benimsenen eylem programı ile sosyal kalkınmanın üç temel konu ile bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- 1.Yoksulluğun ortadan kaldırılması,
- 2.Üretken istihdamın artırılması,
- 3.Sosyal entegrasyonun teşvik edilmesidir.

Yoksulluğun ortadan kaldırılmaya yönelik tarihi taahhüt, yoksullukla mücadele etmek açısından uluslararası toplumun her düzeyde faaliyette bulunması ve politika, program ve kurumları güçlendirmesine yönelik ahlaki, siyasi ve iktisadi bir zorunluluğu temsil eder. Bu toplantıda ayrıca yoksullukla mücadeleye yönelik olarak ilave öneriler alınmıştır. Bunlar;

- 1.Yoksulluğun tüm boyutlar ile tanımlanması,
- 2.Yoksulların yoksulluk sınırının ve sosyal kategorilerinin tanımlanması,
- 3.Yoksulluğun ölçümünde kullanılan metod ve yöntemlerin seçilmesi,
- 4.Yoksulluğa yol açan yapısal ve dinamik faktörlerin analiz edilmesi,
- 5.Uygulanacak politika ve programların formüle edilmesi ve seçimidir [9].

Sonuç olarak diyebiliriz ki, yoksulluğun nedenleri konusunda sistemli çalışmalar yapılmalı ve bunlar sayesinde sorunun temeline inilerek, yoksulluğu azaltma ya da ortadan kaldırma yolunda girişimlerde bulunulmalıdır. Öncelikle gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilerek, daha adil hale getirilmesi gerekmektedir. Bunu yanısıra, yoksullukla mücadele konusunda başarı sağlanabilmesi için yoksulluğun nedenlerinin koşullarında değişimlerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

V. DÜNYADA YOKSULLUKLA MÜCADELE ÇABALARI VE ULUSLARARASI PLATFORMLARDA GELİŞTİRİLEN ÖNLEMLER

Küreselleşen dünyada yoksulluk tüm insanlığın

ortak sorunu haline gelmiştir. Küreselleşme sürecine uyum sağlayamayan toplumların yoksullaştığı, uluslararası kuruluşlar tarafından da kabul edilen bir görüştür.

Küresel ekonomik entegrasyon dünyada yaşayan insanlara fırsatlar yaratır. Ancak ticaretin artması, yatırımların yapılması ve yeni teknolojilerin kullanılması, yabancı yatırım, gelişen medya ve İnternet olanakları sırasında ülkeler arasında uzaklıklar büyüyerek artar. Çünkü küresel fırsatlar insanların birbirine yakınlaşmasını sağlarken rekabeti daha da şiddetlendirmiştir. Bu nedenle küresel fırsatların büyümesiyle yoksul ülkelerin bir çoğu marjinalleşmekte, dolayısıyla en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki gelir farkı artmaktadır. Küresel fırsatlardan yararlanmanın yolu ise daha nitelikli insan gücü ve daha gelişmiş ekonomik yapılarıdır. Bu çerçevede gelişen rekabet ölçüsünde fırsatlardan yararlanılabilir [10].

Küreselleşme sürecinde yoksulluğun arttığı yönündeki görüşler, küreselleşmenin insanlık için olumlu bir güce dönüştürülmesi gerektiği konusunda birleşmişlerdir. Çünkü olumlu ya da olumsuz etkileriyle birlikte, küreselleşme olgusu yaşanmakta olan bir gerçektir. Çözülmesi gereken sorun, yoksul kesimin bu sürece uyumunu sağlayabilmektir. Tüm dünya ülkelerini ilgilendiren yoksulluk sorunu ile mücadele için uluslararası düzeyde politikalar belirlenmelidir. Bu konuda en çok çaba gösteren kuruluş Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan ve bir finansman aracı fonksiyonu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'dır. (UNDP)

UNDP, Birleşmiş Milletler sisteminin kalkınmakta olan ülkeler için hibe desteği sağlayan başlıca kuruluşudur. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) aksine uluslararası kredilerle değil, hibe destekleri ile yoksul ülkelere kalkınma finansmanı sağlamaktadır. Yapıları itibarıyla Dünya Bankası ve IMF, G-7 ülkelerinin güdümünde kalabilirken, UNDP'nin kredi dönüşü esasına dayanmayan finansman yaklaşımı, kalkınmakta olan ülkeleri UNDP'nin program ve projelerinde nispeten daha fazla söz sahibi kılabilir. Kalkınma yardımı alan ülkeden esas itibarıyla bir iktisadi geri dönüş beklenmediğinden, hibenin kullanımı da sıkı gelir arttırıcı kriterlere tabi değildir. Bu da UNDP program ve projelerinin yoksul ülkelerin kendi özne ve ulusal kalkınma hedefleri çerçevesinde şekillenebilmesine imkan tanıyabilmekteydi [11].

UNDP, yoksulluk sorununu en çok ciddiye alan ve yoksullukla en çok mücadele eden uluslararası bir kuruluştur. 1990 yılında yayınladığı İnsani Gelişim Raporuyla 'insani gelişim' (human development), 1997'de sunduğu bir raporla da 'insani yoksulluk' (human poverty) kavramlarını gündeme getirmiştir.

İnsani gelişim kavramını ölçmek için, insani gelişim endeksi (human development index-HDI) hazırlanmıştır. İnsani gelişim kavramını rakamsal olarak somutlaştıran insani gelişim göstergesi, geleneksel gelir ağırlıklı ölçümlerden ayrılmaktadır. Ülkenin gelişmişlik düzeylerini insanlara sağlanan fayda üzerinden belirlemektedir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler sistemi ve UNDP'nin temel önermesi insan yaşam kalitesinin ve dolayısıyla kalkınmanın sadece ekonomik girdilerle sağlanamayacağı şeklindedir. BM'nin dikkat çekmek istediği husus, sadece gayri safi ulusal hasıla, borçlar dengesi vb. ekonomik verilerle, o ülke içinde insanlara sunulan gelişim olanaklarının ölçülemeyeceğidir. Kişisel, toplumsal, ekonomik, siyasi gelişim olanaklarına erişim, ülkelerin ve halkların kalkınması için ön şartlar olarak sunulmaktadır. Bireyin uzun ve sağlıklı yaşam elde edebilmesi ile yaşadığı ülkede toplumsal alana çıkabilmesinin yolu asgari bir gelirin yanı sıra, bilgi ve sağlığa sahip olabilmekten geçmektedir. Bir başka deyişle, bireyin gelişmesi sadece ulusal ekonomik büyüme ile mümkün olamamaktadır. Asıl olan, ulusal ekonomik varlığın bireyler için gelişim olanakları yaratıp yaratmadığı sorusudur [11].

İnsani gelişim endeksi; yaşam beklentisi, yetişkin okur yazar oranı, ilk, orta, yüksek okul oranı ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla verilerine dayanılarak oluşturulan yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksinin basit aritmetik ortalamasından elde edilen bir endeks değeri olarak oluşturulmaktadır. UNDP Dünya İnsani Gelişim Raporlarındaki saptamalara göre Türkiye 174 ülke arasında 1995 yılında 69. sırada, 1997 yılında 74. sırada iken, 1999 yılında 86. sıraya düşmüştür ve orta insani gelişmişliğe sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Bu gösterge açısından bakıldığında Türkiye 124 gelişmekte olan ülke arasında 24. sırada bulunmakta ve gelişmekte olan ülkeler içinde de yüksek insani gelişmişliğe sahip ülkeler arasında değil, orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasında yer almaktadır [2].

İnsani yoksulluk kavramıyla anlatılmak istenilen, insanın insan olmasından dolayı onurlu bir yaşam sürme hakkına sahip olmasıdır. Sadece beslenme, barınma, giyecek gibi temel ihtiyaçların karşılanması, insanın değeri olduğunu göstermek için yeterli değildir. Her şeyden önce toplumsal bir varlık olan insanın sosyal ve kültürel ihtiyaçları da vardır. İyi bir yaşam standardına sahip olmak istemesi en doğal hakkıdır.

İnsani gelişim ve insani yoksulluk kavramlarıyla hem küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmek istenmiş, hem de küreselleşmenin olumlu bir değerlendirilmesi yapılarak, sunduğu fırsatlardan yoksulların da yararlanabilmesi sağlanmak istenmiştir.

Birleşmiş Milletlerin yoksulluğu dünya çapında en önemli on iki genel sorun arasında sayması ve 1996 yılını "Uluslararası Yoksulluğun Yok Edilmesi Yılı" olarak ilan etmesi de, yoksulluk sorununa uluslararası düzeyde önem verildiğinin göstergesidir.

Dünya Bankası ve UNDP İnsani Gelişme Raporlarından alınan veriler, yoksulluğun artış hızının kalkınmakta olan ülkelerin nüfus artış oranları (%1,8) ile başa baş olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun bu endişe verici göstergeleri sadece az gelişmiş ülkelerle sınırlı değildir. Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde de, hatta zengin ülkelerde, yoksulluk tehlikeli biçimde yayılmaktadır. 1995 yılında toplanan Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin temel konusunu yoksulluğun giderilmesi oluşturmuş ve tüm ülkeler bu zirvede yoksullukla mücadele problemlerini dile getirmişlerdir. Zirvede yoksullukla mücadele "insanlığın ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik zorunluluğu" olarak tanımlanmıştır [2].

1996 yılında OECD-DAC (OECD-Development Assistance Committee), Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda küresel hedeflerin belirlenmesi amacıyla dört temel gösterge üzerinde hemfikir olmuşlar ve 1993-2015 yılları için temel hedefleri açıklamışlardır. Buna göre [2];

1-Gelir yoksulluğu: 1993-2015 yılları arasında aşırı yoksullukta yaşayan nüfusun oranını yarıya indirmek. Bunun için temel gösterge günde bir doların altında gelire sahip olma biçiminde tanımlanmıştır. Buna göre temel hedef, %30 olan aşırı yoksulluk oranının %15'e düşürmek, ancak bunu yaparken de diğer %15'in şu anki durumlarından daha kötü duruma düşmemelerini garanti altına almaktır.

2-Görelî yoksulluk: Hedef nüfusun en yoksullarının beşte birinin ulusal tüketimlerini artırmak.

3-Kötü beslenme: Küresel hedef 1996-2005 yılları arasında kötü beslenen çocukların oranını yarıya ve 2005-2015 yılları arasında bu oranı tekrar yarıya indirmek. Bu konuda temel gösterge beş yaşın altındaki düşük kilolu çocukların oranı olacaktır.

4-Eğitim: 14-24 yaş arası yetişkin okur yazarlığı konusunda temel hedef 1990-2015 yılları arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranını kadın ve erkekler için aynı olmak üzere dörtte üç oranında azaltmaktır. Böylece 2015 yılında okur yazar olmayanların oranı %8'e inmiş olacaktır.

VI. ŞİDDET OLGUSU

Her şeyden önce insan toplumsal bir varlıktır. Buna bağlı olarak da insanlar bir arada yaşamak zorundadırlar. Bir arada yaşayan insanların, toplumun

düzenini korumak için uyması gereken kurallar vardır. Yaptırım gücü en yüksek olan hukuk kuralları dışında, ahlak kuralları, görgü kuralları, örf-adet kuralları, din kuralları gibi toplumsal geçerlilik taşıyan kurallar da vardır. Bazı zamanlar bu kurallar göz ardı edilerek, toplum düzenini bozucu davranışlar sergilenebilmektedir.

Toplum halinde yaşamak pek kolay bir şey değildir. Farklı kişilik ve düşünce yapısına sahip insanlar arasında uyumsuzluklar çıkmaktadır ve çıkması da doğaldır. Toplum hayatının en güçlü birimi olan, dayanışmanın en çok gerçekleştiği aile ortamında bile anlaşmazlıklar olmaktadır. Bu anlaşmazlıklar bazen şiddet boyutlu olarak gündeme gelmektedir. Toplumsal hayatın her kesitinde şiddetle karşı karşıya kalabilmekteyiz. Ailede, okulda, iş hayatında, sokakta, şiddete ait görüntüler çok sık karşımıza çıkmaktadır.

Şiddetin kaynağı konusunda uzmanların görüşleri iki ayrı kategoride toplanmaktadır. Birinci görüş taraftarlarına göre şiddet, insanın yapısında bastırılmış olan içgüdüsel bir davranıştır. İkinci görüşe göre ise şiddet, toplum hayatından kaynaklanan bir davranıştır. İki görüşün de etkili olduğu kanaatindeyiz. Toplumda yer alan insanların tahrik edici hareketlerde bulunması, bastırılmış bir dürtü olan şiddetin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Şiddet, her geçen gün çeşitli şekillerde günlük yaşantımız içindeki yerini genişletmektedir. Bunu somut olarak medyanın yayınları aracılığıyla her gün ve her saat görebilmekteyiz. Yaşantımızın bir parçası olarak lanse edilen şiddete karşı çıktığımız kadar, artan oranda varlığını sürdürmesine de bazen bilinçli, bazen de bilinçsiz olarak katkıda bulunmaya devam ediyoruz. Bu bilinçsizliğin nedeni, şiddet kavramının içeriğinin muğlak olması ve karşımıza değişik kılıflarda çıkmasına bağlı olabildiği gibi, bir yönünün hala bizim tarafımızdan sosyal inşa süreci içerisinde olması da olabilir. Her ne şekilde ve her ne amaçla olursa olsun şiddetin yıkıcılığı yadsınamaz [12].

Şiddetin artmasına bilinçli ya da bilinçsiz olarak katkıda bulunmaktan söz ettik. Buna en basit olarak şöyle bir örnek verilebilir: Toplumun en küçük birimi olan, dayanışma ve sevgi bağlarının en yüksek düzeyde olduğu aile ortamında, eşler arasında ya da ebeveynler ile çocuklar arasında yaşanan şiddet olayları günlük yaşantımızda sıkça karşılaşılan sorunlardan biridir. Çevremizdeki insanlar aile içi şiddeti olağan bir durum gibi karşılıyorsa, bunu yadsımıyorsa ve şiddete maruz kalan kişiye karşı "Ne yaptı kim bilir?" Mutlaka bu dayacağı hak etmiştir." gibi yaklaşımlar içerisindeyse dolaylı olarak şiddetin meşrulaşmasına katkıda bulunmuş demektir. Bunu önlemenin yolu ise bireyin eğitilmesi ve bilinçlenmesinin sağlanmasıdır.

Günlük yaşantımızın bir parçası haline gelen ve

tüm toplumların ortak sorunu olan şiddet nedir, özellikleri nelerdir?

Şiddet, sosyal ilişkilerden kaynaklanan, herhangi bir ortamda veya durumda bir kişiye ya da gruba karşı dolaylı ya da doğrudan, fiziksel ya da psikolojik hasar verecek olan veya veren her türlü söz, tavır, tehdit ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Riches, şiddetin dört özelliğini şöyle belirlemektedir:

1-Şiddetin uygulanması, meşruluk sorunu üzerindeki mücadeleye bağlıdır.

2- Fiziksel zarar verme niteliğinde olan bir şiddet edimi görüntüsü hakkında izleyenlerin bunun bir şiddet görüntüsü olduğuna dair fikir ayrılığında olmaları muhtemel değildir.

3- Şiddet uygulaması duyular tarafından muhakkak hissedilir niteliktedir.

4- Şiddetin ılımlı bir etki derecesinde kullanımı için özel aletlere gerek yoktur, çünkü insan bedeninin kıvraklığı ve gücü bir başka insana karşı asgari ölçüde başarılı bir incitme eylemi gerçekleştirmek için yeterlidir [12].

Özetlemek gerekirse, şiddet edimi psikolojik ya da fiziksel olarak ortaya çıkabilmektedir. Mutlaka zor kullanarak gerçekleşmemekte, sözle de şiddet uygulanabilmektedir. Şiddet olması için, herhangi bir duyu organı tarafından algılanması yeterlidir.

Şiddet, öncelikle insanın yapısında bastırılmış bir içgüdü olarak yer almaktadır. Bunu ortaya çıkaran nedenler ise toplumsal kaynaklıdır. Bireylerin ve toplumun değerlerinin değişmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve dengesizlikler, aile kurumunun eski geleneksel sisteme göre güçsüzleşmesi, çarpık kentleşme sonucu gecekondü kültürünün ortaya çıkması, bireylerde ben duygusunun yoğunlaşması ve hırs, öfke, kin, nefret gibi duyguların ön plana geçmesi, medyanın şiddet eğilimini körüklemesi gibi toplumsal birçok neden insanları şiddete yöneltmektedir. Çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan insanlar, şiddeti çözüm olarak görmekte ve kendilerini bu şekilde tatmin etmektedirler. Ancak bu saldırgan davranışlar olağan olmayıp, toplum düzenini bozan hukuk dışı davranışlardır.

Özellikle sanayinin gelişmesiyle birlikte kentleşme sürecinin başlaması, toplumsal sorunların artmasına neden olmuştur. Barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamayan bireylerin kente uyum sağlama süreci zorlaşmıştır. İş bulamayan kesim kapıcılık, işportacılık gibi marjinal sektörlere yönelerek çözüm üretmeye çalışmıştır. Birçok sorunla karşı karşıya kalan insanlar tam anlamıyla toplumsallaşamamış ve uyumsuzluk ortamı oluşmuştur. Toplumdaki uyumsuzluk ve dengesizlikler de

bireyleri suça ve şiddete teşvik etmiştir.

Dönmezer'e göre kırdan şehre göç edenler ilk ilişkilerinden kopmakta, hısımlık grubu çekirdek ailelere dönüşmektedir. Bu gelişmelerden özellikle sosyal tabakalaşmada en altta olan ve yukarı tırmanamayanlar etkilenmektedir. Bunlar için geleneklere dayalı sosyal ilişkilerin yok olması, yeni ilişkilerin getirdiği normlara uymadıklarına göre ortaya bir anomi halini çıkarmaktadır. Yaşadıkları tenke mahallelerinde aileler parçalanmaya başlar, babanın iş bulamaması, annenin çalışma mecburiyeti aileyi olumsuz etkiler. Bunlara ek olarak bir de sosyalleşme ve sosyal kültürün ajanları tümüyle ortadan kalkınca sapıcı davranışlar, alkolizm, uyuşturucu madde kullanımı, intihar ve en başta suçluluk geniş ölçüde artar [13].

İnsanlar arası ilişkilerde şiddetin var olduğu toplumların çağdaş bir seviyeye ulaşması oldukça zordur. Bir toplumun medenileşmesi öncelikle şiddetin toplumdaki tasfiyesine bağlıdır. Sürekli olarak bir güvensizlik ortamının oluşması ve kaosun sürmesi, toplumların ilerlemesine engel teşkil etmektedir. Toplum düzenini bozmaya yönelik olarak gerçekleştirilen şiddet eylemlerini önlemenin bir yolu da, şiddetin devletin tekeline geçmesidir. Toplumdaki uyuşmazlıkları çözme görevi devletindir. Devlet bu görevini ne kadar iyi bir şekilde gerçekleştirirse, bireyler de şiddet yoluyla çözüme o kadar az başvururlar. Bu aşamada yapılması gereken diğer şeyler de insanları şiddete yönelten etkenlerin yok edilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve dengesizliklerin azaltılması, bireyin eğitim alarak bilinçlendirilmesidir.

VII. YOKSULLUK VE ŞİDDET GERİLİMİNDE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları, insan değerini korumayı ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini amaçlayan, üstün kurallar bütünüdür. Temel haklar, iç hukukumuz bakımından yerleşik anayasal terimdir. Bu, anayasada düzenlenmiş olan insan hakları anlamına gelmektedir. İnsan hakları salt felsefi bir kavram olmayıp, uluslararası belgelerde düzenlenen pozitif haklar da bu adla anılmaktadır. Sayıları giderek artan bu kurallar, türdeş yapıda olmayıp farklılıklar, değişiklikler ve özellikler içermektedirler. İnsan hakları kuralları, bütün ülkelerde devlet-birey ilişkilerinin belirleyicisi, uluslararası düzeyde dünyada barış ve adaletin temeli niteliğinde sayılan kurallardır [14].

İnsanların doğdukları andan itibaren kazandığı bu haklar, vazgeçilmez ve devredilmez haklardır. 17. ve 18. yüzyıllarda 'insan hakları doktrini' adı altında gelişen akımın uluslararası düzeyde anlam kazanması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. Savaşın yarattığı büyük acı ve kayıplar insanın insan olarak değerinin olduğunu ortaya koymuştur. İlk olarak Birleşmiş Milletler, daha sonra da Avrupa Konseyi gibi uluslararası

kuruluşlar insan haklarının korunması konusunda yoğun çaba göstermişlerdir. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu çabaların ürünü olarak ortaya çıkan uluslararası nitelikteki en önemli iki belgedir.

Bu bağlamda uluslararası öneme sahip insan hakları değişik boyutları olan bir kavramdır. Yoksulluk ve şiddet olgusunu en çok ilgilendiren ise insan haklarının ekonomik boyutudur.

Çağımızın yaşanan en büyük gerçekliği ekonomi olduğuna göre, insan hakları ekonomi açısından da yeni boyutlar kazanmakta ve içeriğini zenginleştirmektedir. Her ülkenin ve her toplumun ekonomisi kendine özgü özelliklere sahiptir. Kaynakları zengin ülkelerde ekonomik gelişmeler olumlu çizgilerde olurken, nüfusu kalabalık ve kaynakları sınırlı ülkeler ise yoksulluk çemberini kıramamaktadır. Uygarlığa yetişebilmek için gelişme ve kalkınma yarışına giren az gelişmiş ülkelerin durumları incelendiği zaman, bu ülkelerin toplum olarak hızlı bir yoksullaşma süreci içinde bocaladıkları anlaşılmaktadır. Toplumda üst düzeyde belirli bir azınlığın hızlı zenginleşmesi, çalışan kitlelerin ücretlerinin düşük tutulmasıyla gerçekleşebilirken, büyük sosyal çöküntüler de beraberinde gelmektedir. Ekonomik yoksullaşma toplumun tüm dengesini sarsmakta iç dinamikler yıkılmakta, insan hakları her aşında tahrip olmaktadır. Ulusal düzeyde yoksullaşma süreci tamamlanırken öte yandan gelir dağılımının çalışanlar aleyhinde bozulması, toplumda onarılamaz yaralar açmaktadır. Yıllar süren enflasyon kasırgasının umutsuzluğa sürüklediği insanların zamanla değer hükümlerini yitirdikleri, kendilerine olan saygılarından kuşkuya düştükleri görülmektedir. Toplumun yerleşik değer hükümlerinin yerini paranın ve maddi çıkar yargılarının alması kısa zamanda sosyal ve ahlaksal soysuzlaşmaya neden olmakta ve toplumların moral değerleri açısından hızlı bir düşüşe yol açmaktadır. Tek düşünce para olunca insanlıklardan eser kalmadığı gibi insan hakları da silinmektedir [15].

Yoksulluk, bütün toplumların ortak sorunu olmakla birlikte az gelişmiş toplumlarda daha çok görülmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmediği bu toplumlarda insan haklarının uygulanması da zorlaşmaktadır. Ülkelerin kendi çabaları ve Dünya Bankası, IMF, UNDP gibi uluslararası kuruluşların da maddi destekleriyle, ekonomik açıdan belli bir refah düzeyine ulaşmaları öncelikli hedef olmalıdır. Böylece ekonomik gelişmeler sayesinde yoksulluk çemberinin kırılmasıyla birlikte insan hak ve hürriyetlerinin daha geniş bir uygulama alanı oluşacaktır.

Şunu da kesinlikle belirtmek gerekir ki, az gelişmişlik insan haklarının ve temel hürriyetlerinin çiğnenmesinin bir mazereti olamaz, olmamalıdır. Bir ülkenin gelişme düzeyi ve mali kaynakları, o ülkenin

bütün insanlarına ekonomik ve sosyal hakların tümüyle sağlanması bakımından yeterli olmayabilir. (Nitekim uluslararası sözleşmelerde de bu alanda bir esneklik tanınmaktadır.) Fakat başta yaşama hakkı olmak üzere, kişi dokunulmazlığı, işkence yasağı, insanlık dışı ve aşağılatıcı ceza yasağı, keyfi tutuklama yasağı, savunma hakkı gibi birtakım temel insan haklarının tanınmasının ve güvence altına alınmasının toplumun ekonomik gelişme düzeyi ile hiçbir ilgisi yoktur. Az gelişmişlikten kurtulma gerekçesi, bu temel hakların askıya alınmasını veya açıktan açığa çiğnenmesini haklı gösterecek bir gerekçe sayılamaz [16].

Temel hak ve özgürlükler konusunda yaygın olarak kullanılan üçlü bir ayrım yapılmaktadır: Kişi hakları, siyasal haklar, ekonomik ve sosyal haklar. Genel anlamda kişi hakları ve siyasal haklar ülkenin ekonomik düzeyiyle pek bağlantılı olmamakla birlikte, ekonomik ve sosyal hakların uygulanması büyük ölçüde ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesiyle ilgilidir ve devletin mali kaynaklarının yeterliliğine bağlıdır. Ekonomik ve sosyal haklar, herkese insan haysiyetine yakışır bir yaşam düzeyi sağlamak ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak üzere, sosyal adaleti gerçekleştirmeye yönelik olarak düzenlenmişlerdir. Ekonomik bakımdan zayıf olanları koruma amacı güdülmektedir.

Ekonomik alanla ilgili pek çok faktör her ülkede doğrudan ya da dolaylı olarak insan hakları düzeyini etkiler. Sanayinin durumu, gelişme düzeyi, refahın yaygınlaşma derecesi, işçi- işveren ilişkileri, devletin ekonomik alana müdahale teknikleri, iktisat politikalarının sonuçları vb., insan hakları performansı üzerinde etkili olur. En başta sanayileşmenin yetersizliğinin insan hakları sorunu üzerinde olumsuz etkisi vardır. Tarımsal-kırsal kesimlerin ağırlığını sürdürmesi ve sanayi toplumuna henüz geçilememiş olması gibi olgular, insan hakları alanında yaşanan sancılı temelde yatan faktörlerdir. Sağlıklı bir sanayileşmenin olmayışı modern sınıfların gelişmesini de zorlaştırmakta, kentleşmeyi çarpık hale getirmekte ve bireyleşme yerine yığınlaşma olgusunu peşinden sürüklemektedir [17].

Sanayi toplumuna geçiş sürecinde birtakım yetersizliklerden dolayı ortaya çıkan çarpık kentleşme, beraberinde pek çok sorunu da gündeme getirmektedir. Barınma ihtiyacından doğan gecekondulu olgusu başta olmak üzere; işsizlik, yoksulluk, anomi, şiddet gibi olgularla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu kavramlar, bir zincirin halkaları gibi birbiriyle bağlantılıdır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklanan yoksulluk olgusu toplumda bireyler arası dengesizlikleri oluşturmakta, bu dengesizlikler de bireylerdeki dışlanma duygusunu şiddete dönüştürebilmektedir.

İnsanın insanca yaşayabilmesi için önde gelen koşullardan biri işinin olması ve bunun karşılığında belirli

bir ücreti hak etmesidir. Çalışma ve ücret hakkı kişinin temel sosyal haklarından biridir. İnsanların bu haklardan tam anlamıyla yararlanması, ülkenin ekonomik durumuna bağlıdır. Mali imkanları kısıtlı olan bir toplumun istihdam olanakları da sınırlı olmakta ve işsizlik sorunu gündeme gelmektedir. İşsiz kalan ve ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli geliri elde edemeyen yoksul kesim, eğitim ve sağlık gibi imkanlardan da yararlanamamaktadır. İnsan haklarından yararlanamayan ve toplum tarafından dışlanan yoksullar topluma karşı kin, nefret gibi duygular beslemekte ve toplum düzenini bozmaya yönelik şiddet boyutu olan tepkiler verebilmektedirler.

Çeşitli nedenlerle ekonomik çöküntü içine sürüklenen toplumlarda halkın geçim derdine düşmesi, kamuoyunu olduğu kadar düşünen ve yöneten kesimleri de fazlasıyla etkilemektedir. Ekonomik ve mali çöküntü içinde yaşamak zorunda kalan toplumlar genelde temel kavramların ne anlama geldiğini de yeterince fark edememektedirler. Artan sıkıntılar ekonomik amaçları ön plana çıkarmakta, hukuk, ahlak ve benzeri toplumsal değerler giderek geri plana doğru kaymaktadır. Bu durumda insan hakları gibi temel hukuk kavramlarının önemi azalmaktadır. Hukukun üstünlüğü bir yana atılmakta, paranın ve maddi değerlerin üstünlüğü ön plana çıkarılmaktadır. Toplumda değer olarak en ön sırayı para alınca, maddi güç ve güçlülük ile beraber ekonomi tüm toplumsal değerleri yıkıp geçmektedir [15].

VIII. SONUÇ

Yoksulluk yeni bir olgu değildir. Bu konuda yapılan ilk araştırmalardan biri, 1899'da Charles Booth tarafından yayınlanmıştır. O dönemlerde dünyanın en zengin ülkesi olan İngiltere'de yoksulluğun bu denli yaygın olduğunu ortaya koyan bu araştırma kamuoyunda şaşkınlık yaratmıştı. Yeni bir olgu olmayan yoksulluk, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların değil, aynı zamanda gelişmiş toplumların da ortak sorunu olmaya devam etmektedir.

BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da çabalarıyla, yoksulluğu azaltma ya da yok etme yolunda, belli programlar doğrultusunda çeşitli araştırma ve raporlar yayınlanarak önemli adımlar atılmaktadır.

Çağdaş uygarlığa yetişebilmek için gelişme ve kalkınma yarışına giren az gelişmiş ülkelerin durumları incelendiği zaman, bu ülkelerin toplum olarak hızlı bir yoksullaşma süreci içinde bocaladıkları anlaşılmaktadır. Toplumda üst düzeyde belirli bir azınlığın hızlı zenginleşmesi, çalışan kitlelerin ücretlerinin düşük tutulmasıyla gerçekleşebilirken, büyük sosyal çöküntüler de beraberinde gelmektedir. Ekonomik yoksullaşma toplumun tüm dengesini sarsmakta, iç dinamikler yıkılmakta, insan hakları her açıdan tahrip olmaktadır. Ulusal düzeyde yoksullaşma süreci tamamlanırken öte

yandan gelir dağılımının çalışanlar aleyhinde bozulması, toplumda onarılamaz yaralar açmaktadır [15].

Aynı toplum içerisinde yaşamlarını sürdüren insanlar arasında ekonomik açıdan oluşan uçurumlar, yoksul kesimde kin, nefret, öfke, hırs gibi duyguları ön plana çıkarabilmekte ve hatta bunları kolaylıkla şiddete dönüştürebilmektedir. Yoksulluk ve şiddetin bulunduğu ortamlarda ise insan hakları ihlallerine daha sık rastlanmaktadır. Her ne kadar az gelişmişlik insan haklarının çiğnenmesinin bir mazereti olmasa da, yoksulluk içinde yaşayan bir toplumun mali kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, o ülkenin tüm insanlarına ekonomik ve sosyal haklarını tam anlamıyla sağlaması mümkün değildir. Ancak uluslararası sözleşmelerde de yer verilen bu esnekliğin yaşama hakkı, keyfi tutuklama yasağı, kişi dokunulmazlığı gibi temel hak ve hürriyetler açısından geçerliliği yoktur.

Ekonomik açıdan çöküntü yaşayan toplumlarda pek çok sorun zincirleme olarak beraberinde gelmektedir. Ekonomik yönünün yanı sıra sosyolojik ve psikolojik boyutları da olan yoksulluk olgusunun temeline inerek ve nedenlerini irdelleyerek, azaltma ya da yok etme konusunda yapılan araştırma ve çalışmalara yoğunluk kazandırarak, bu sorunları çözüme kavuşturmanın, hem şiddetin yok edilmesine hem de insan hakları ihlallerinin önlenmesine büyük katkısı olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Giddens, A.. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- [2] DPT. (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele-Özel İhtisas Komisyonu Raporu-Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Yayın No: DPT 2599.
- [3] Erdoğan, N. (1991). *Sosyolojik Açıdan Kent İşsizliği ve Anomi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:62.
- [4] Tekeli, İ. (2002). Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine. Şubat. http://www.iesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_kent.php.
- [5] Erdoğan, N. (2001). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, ss.7-21.
- [6] Insel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, ss.62-72.
- [7] Kartal, K. (1978). *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- [8] Aktan, C.C. (2002). Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-iş Konfederasyonu Yayınları.
- [9] Aktan, C.C. (2002). Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

- [10] Bakırtaş, T., & Karbuç, S. (2000). 21.Yüzyılda Küreselleşme, Gelişme ve Yoksulluk. *İşletme ve Finans Dergisi*, Aralık , ss.32-49.
- [11] Oruç, Y.M. (2001). Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, ss.73-87.
- [12] Turak, P. (2001). Sosyolojik Açıdan Yoksulluk ve Şiddet. *TODAYE Konferansı*. Ankara, ss.8-14.
- [13] Bal, H.. (1999). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- [14] Akıllıoğlu, T. (1995). *İnsan Hakları I*. Ankara: AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, No:17.
- [15] Çeçen, A. (1995). *İnsan Hakları*. Ankara: Gündođan Yayınları.
- [16] Kapanı, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- [17] Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS Yayınları.

Nasır NİRAY (nnasir@iletisim.ege.edu.tr) is a Professor at Faculty of Communication at Journalism Department He got his PhD degree in 1981 on general sociology and methodology. His major areas of research include political development in Middle East, social and political structure of Turkey, human rights, and globalization.